

Kalkkalebassen met spatels, Sentanimeergebied, Nieuw-Guinea

Gedeelte van twee kalkkalebassen met de daaruitstekende handvatten van de likstokken

De houten mensfiguurtjes zijn 9 en 11 cm lang, Sentanimeergebied, Irian Jaya, Indonesië, collectie Leeuwarden

Literatuur

J. Hoogerbrugge, *Sentanimeer, Mythe en Ornament*, Kultuurpatronen 9, Indonesisch Ethnografisch Museum, Delft, 1967;

Dr. S. Kooyman, *The art of the Lake Sentani*, Catalogus van een tentoonstelling in het Museum of Primitive Art.

Het Sentanimeer ligt door heuvels en bergen omgeven, niet ver van de noordkust van het Indonesische Irian Jaya, het vroegere Nederlandse West Nieuw-Guinea. Het smalle meer is nog geen dertig kilometer lang en stond vroeger aan de oostkant in open verbinding met de Humboldtbaai.

Rondom en op de eilanden in het meer wonen ongeveer 6000 mensen in 24 dorpen. De oevers van het meer zijn óf moerassig óf steil. Daarom zijn de huizen op palen gebouwd, verbonden door plankieren. De verbindingsweg tussen de dorpen is het water. In dit, voor Irian Jaya, dicht bevolkte gebied is de met water tot een soort meel geklopte kern van de sagopalm het hoofdvoedsel. De vele dorpen zijn ontstaan door splitsingen van reeds bestaande dorpen; voornamelijk vanuit drie kernen van het gebied, in het oosten van het eiland Asei, in het midden het eiland Adjauw en in het westen het eiland Jonokom. De meeste dorpen liggen op de vele eilanden in het meer. De dorpen staan op zichzelf, kennen onderlinge twisten, maar zijn cultureel toch homogeen. Men spreekt in het hele gebied dezelfde taal en alle dorpen hebben het mannenhuis, dat kenmerkend is voor de Melanesische archipel. Ook verwantschapsgroeperingen spelen een grote rol; het hoofd van zo een groep heeft als titel 'ondoafi'.

Het kauwen, pruimen, van de betelnoot (Areca) met kalk, 'au', komt veel voor. De kalebassen, ook 'au' genoemd, waarin de kalk wordt bewaard, zijn met speciale decoraties versierd; evenals de handvatten van de likstokken die in de kalk worden gedoopt. Het pruimen zelf, maar vooral de vorm en versiering van deze voorwerpen hebben allerlei sociale en godsdienstige aspecten. De kalkkalebas wordt gemaakt van een vrucht, de Lagenaria. Op de plaats van de stengel wordt een gaatje gemaakt om de kalebas te kunnen leegpeuteren en wassen, én om er later de likstok in te kunnen steken. De aldus overgebleven groene schil wordt nu op een stokje in de zon en wind te drogen gezet en krijgt zo zijn okerkleurige en harde glanzende uiterlijk. Er zijn twee typen: de peervormige gebruikt door vrouwen en de komkommervormige gebruikt door mannen. Met gloeiende snippers hout worden de meestal spiraalvormige versieringen aangebracht; een moeilijk karwei, uitgevoerd door specialisten. De buitenste punten van de spiralen zijn vrijwel altijd verbonden met zwartgebrande puntige driehoeken. Het spiraalornament wordt door de gebruikers in verband gebracht met iets wat beweegt, rolt, groeit, en met wolken. Deze algemene versiering mag door iedere man en vrouw worden gebruikt.

Het basisornament van vrijwel alle versieringen op de voorwerpen in dit gebied is deze spiraal, gecombineerd met de golflijn, die de scheppingsmythe en de daarmee samenhangende vruchtbaarheid symboliseren. Bij de schepping heeft een mythische figuur (de 'cultuur-heros') dui-

delijkheid gebracht in de toen heersende chaos. Hij scheidde licht en duister, hemel en aarde, geesten en mensen, rechts en links, man en vrouw, noord en zuid, oost en west, bergen en meer, jongere en oudere broer; kortom de hele kosmos in twee tegengestelde aspecten. Dit dualisme betekent niet dat deze aspecten nu gescheiden zijn; het gaat er juist om het contact, de samenhang en vooral het evenwicht ertussen te bewaren. Pas dan is het leven, de samenleving, de cultuur mogelijk. De versieringen op de gebruiksvoorwerpen beelden de noodzaak uit deze tegendelen steeds weer tot eenheid te brengen. Sommige handvatten van de likstokken, 'aukom' of 'aukong', hebben de vorm van een mensfiguurtje, 'torèle nuo', een woord waarmee zowel levende als dode mensen - voorouders - worden aangeduid. Andere bestaan uit een reeks vormen onder elkaar: bovenop die van een betelnoot, die op een menshoofd lijkt, daaronder ringen en kralen. De gelijkenis tussen deze twee typen is zo frappant dat, gevoegd bij het gegeven dat kralen met mensen worden geassocieerd, het niet ondenkbaar is dat het uitgewerkte mensfiguurtje zich uit het meer abstracte type heeft ontwikkeld. De op het handvat uitgebeelde voorouders of kralen schenken de mensen leven en rijkdom.

De kunst van de bewoners van het Sentanimeergebied komt voort uit het geloof dat de ruwe basisvormen van de benedenwereld een bevestiging vragen van de bovenwereld om met succes te kunnen worden gebruikt. De kunstenaar probeert dit te doen door de band tussen het natuurlijke en het bovennatuurlijke zichtbaar te maken op de gebruiksvoorwerpen. Het begin van de spiraal is dan ook de aarde, het einde de hemel.

pagina 123

Kalkkalebas, Sentanimeergebied, Irian Jaya, Indonesië, 33,5 cm lang, collectie Van Baaren

Vóór 1940 verzameld. Het is een kalebas die vanwege het versieringsmotief, 'homo kelèw', van een man van aanzien bijvoorbeeld een ondoafi, is geweest. Dit motief bestaat uit twee vogels, zo gestileerd dat kop en staart, vleugels en poten niet meer zijn te onderscheiden. Deze kalebassen mogen niet door vrouwen en kinderen worden aangeraakt. Zij worden bijvoorbeeld gebruikt bij het genezen van zieken. De likstok speelt hierbij een voorname rol; het is de levensboom, die gestoken in de kalebas, wortelt in de door twee vogels gedragen kosmos die de kalebas representeert.

pagina 124

De ondoafi van Asei, temidden van zijn gezin met kalebas met 'homo kelèw' versiering als teken van zijn waardigheid

Man die met likstok kalk in zijn mond brengt

pagina 126

Dezelfde kalkkalebassen als de kleurenreproductie doch in hun geheel afgebeeld. De kalebassen zijn versierd met ingebande spiraalmotieven van 34 en 37,5 cm lang, collectie Leeuwarden

